

Školski nazivi, simboli i manifestacije u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini: presjek stanja i preporuke

BOSANSKI JEZIK

- 1. Uvod
- 2. Historijat
- 3. Školski nazivi
- 4. Školski simboli
- 5. Školske manifestacije
- 6. Zaključci

Preporuke

Aneks 1: Kriteriji za školske nazive i simbole

Aneks 2: Pregled podzakonskih akata za reguliranje školskih naziva, simbola i manifestacija

1. Uvod

U ovom izvještaju dat je osvrt na situaciju u vezi sa školskim nazivima, simbolima i manifestacijama¹ u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini (BiH). Izvještaj je pripremila Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini (Misija) i on nudi nove informacije o stanju u pogledu inkluzivnog obrazovanja u BiH, to jest, njegovog odsustva. Saznanja se zasnivaju na praćenju dešavanja u više od 2.000 centralnih i područnih škola širom BiH,² koje Misija redovno provodi.

Tokom prethodnih četvrt stoljeća, obrazovne vlasti i donosioci i donositeljice odluka u BiH nisu se suviše bavili rješavanjem diskriminatornih komponenata obrazovnog sistema. Kao što se nastavnim programima i udžbenicima direktno utječe na to šta učenici i učenice uče u školi, tako su i druge karakteristike – u koje spadaju školski **nazivi, simboli i manifestacije – dopuna provođenju politike razdora i jednostranosti**. Takvo stanje dovodi do školskog okruženja kojim se promovira etnička isključivost umjesto širenja osjećaja pripadnosti datoj školi i široj zajednici, na isti način stvarajući prostor da se učenici i učenice koji ne pripadaju većini osjećaju otuđeno ili uvrijeđeno.

Uprkos pozitivnim pomacima, koji su napravljeni u određenim dijelovima BiH između 2004. i 2012. godine, **došlo je i do očiglednog nazadovanja posljednjih godina, dok u pojedinim administrativnim jedinicama³ nije postignut nikakav napredak**. Situacija na terenu ukazuje na to da je došlo do kršenja ne samo domaćeg zakonskog i političkog okvira, nego i međunarodnih standarda, te do direktne opstrukcije istinskog pomirenja u BiH.

Svrha ovog izvještaja je da se procijeni stepen nazadovanja u proteklom periodu, kao i da se naglasi neophodnost suočavanja s praksom isključivanja u vezi sa školskim nazivima, simbolima i manifestacijama. Mada se ovakvi slučajevi isključivanja mogu relativno jednostavno riješiti, od obrazovnih vlasti i drugih ključnih donosilaca i donositeljica odluka tražit će se da preduzmu odlučne korake i pomognu da se osigura prikladna sredina u školi u kojoj bi se svi učenici i učenice osjećali prijatno i dobrodošlo.

¹ Pod školskim manifestacijama misli se na sve događaje, odavanja počasti, sjećanja i proslave (praznika ili slično) koje se održavaju u školama s učenicima i učenicama ili u njihovom prisustvu, odnosno sa školskim osobljem. Ovakva okupljanja mogu biti za tu priliku određeni sati, priredbe i druge aktivnosti. Službeno odobreni školski izleti, u koje spadaju i komemoracije na lokacijama van kruga škole, također potpadaju pod datu kategoriju.

² U centralnim školama nastava se uglavnom odvija od prvog do devetog razreda osnovne škole, a u područnim uglavnom samo u prvih pet razreda. Svaka područna škola dio je jedne od centralnih škola.

³ Termin „administrativna jedinica“ u ovom izvještaju se odnosi na entitet Republika Srpska, na kantone entiteta Federacije Bosne i Hercegovine i na Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine - jedinice koje, kada je u pitanju obrazovanje, imaju direktnu nadležnost.

2. Historijat

2.1. Davanje naziva u javnom prostoru kroz historiju

Nazivanje javnih mjesta, institucija i ustanova, kao što su parkovi, ulice i škole, ima više namjena. Davanje i mijenjanje naziva javnih mjesta i ustanova kroz historiju obično se dešava u periodima tranzicije, a u pokušaju da se određena ideologija ili historijski narativ zamijene nekim drugim. U mnogim krajevima svijeta, pa tako i na teritoriji bivše Jugoslavije, ovaj proces je služio kao sredstvo za jačanje političkih, kulturnih i društvenih ideologija. Takav proces moćno je oruđe u rukama nove vlasti, pomoću kojeg bi ona iznova pisala ili tumačila prošlost prema vlastitim interesima i nahođenju. To se ne odnosi samo na odavanje počasti osobama i događajima koji predstavljaju nove vlasti, već, ponekad, i na negiranje sjećanja na osobe i događaje iz prethodnog režima.⁴

Što se tiče BiH, poslije ratnih dešavanja od 1992. do 1995. godine, na mnogim područjima dolazi do revizije historijskog narativa i njemu pridruženih simbola. Dešava se da je dominantna etnička grupa na određenom području nesrazmjerno zastupljena i spominjana u javnom prostoru, dok su ostale etničke grupe slabo zastupljene ili potpuno zanemarene. Nazivi javnih mjesta, ustanova i pridruženih simbola i dalje služe kao sredstvo za obilježavanje teritorije, ali i pokazivanje (nad)moći i vlasti jednih nad drugima. Škole su i dalje među onim javnim mjestima čiji se nazivi, simboli i manifestacije najčešće koriste kao potporni stub za određene historijske narative i jačanje etno-nacionalnog identiteta. Iako ovi elementi nisu dio standardnog nastavnog programa u školama, namjena im je slična – da šalju suptilne, ali i jasne poruke svim članovima i članicama zajednice, kako onima koji pripadaju većinskoj grupi, tako i onim drugim.

Sporni školski nazivi, simboli i manifestacije u BiH prvi put su dospjeli u središte interesovanja krajem devedesetih godina prošlog stoljeća, u jeku povratka izbjeglica i raseljenih osoba. U toku ovog perioda, osnovno i srednje obrazovanje postalo je od prioritarnog značaja za međunarodnu zajednicu, pošto su različiti oblici diskriminacije u školama sprječavali porodice da se vrate u svoja predratna mjesta boravka. Jednak pristup obrazovanju, bez diskriminacije, nije mogao biti ničim garantiran. Takva se realnost direktno kosila s pravom izbjeglica i raseljenih osoba na povratak, kao i s provođenjem Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH (Dejtonski mirovni sporazum).

2.2. Poslijeratni pokušaji promocije inkluzivnosti

Usljed porasta pritiska na entitetska ministarstva obrazovanja da stvore povoljnije uvjete za povratak izbjeglica i raseljenih osoba, 2002. godine potpisan je *Privremeni sporazum o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika (Privremeni sporazum)*. Ministar prosvjete i kulture Republike Srpske, ministar obrazovanja i nauke Federacije BiH, te ministri obrazovanja na kantonalnom nivou naknadno su potpisali detaljniji *Plan provedbe privremenog sporazuma o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika (Plan provedbe)*. Uz to su sva ministarstva imenovala svoje predstavnike i predstavnice u Odbor za koordinaciju provedbe Privremenog sporazuma (Koordinacioni odbor), čiji je zadatak bio da nadgleda provedbu ovog sporazuma.

Kao dio *Privremenog sporazuma*, poseban akcent stavljen je na uvođenje nacionalne grupe predmeta u mjestima gdje žive povratnici i povratnice, te na zapošljavanje nastavnog osoblja iz reda povratnika i povratnica.⁵ U toku prve godine provođenja ovog sporazuma, u ovim mjestima su zabilježeni pozitivni pomaci, a Koordinacioni odbor je 2004. godine preusmjerio svoj fokus na školske nazive, simbole i manifestacije. Član VIII (13.c) *Plana provedbe* predviđa da će:

“Ministarstva obrazovanja poduzet će korake da se eventualno uklone simboli i predmeti, te da promijene nazive škola, koje učenici-povratnici, ili bilo koji od konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina, mogu smatrati uvredljivim.”

⁴ Više informacija u: Palmberger, M. (2012). *Renaming of Public Space: A Policy of Exclusion in Bosnia and Herzegovina*, MMG Working Paper 12-02; Rajić, Lj. (2012). Toponyms and the political and ethnic identity in Serbia, objavljeno u: Helleland, B, Ore, C. – E. i Wikström, S. (ur.) *Names and Identities*, Oslo Studies in Language 4(2), 2012, 203–222; Hodgkin, K. i Radstone, S. (2006). Introduction: Contested pasts, objavljeno u: Hodgkin, K. i Radstone, S. (ur.) *Memory, history, nation: contested pasts*, 1-21. New York: Routledge; i Azaryahu, M. (2012). Renaming the Past in Post-Nazi Germany: Insights into the Politics of Street Naming in Mannheim and Potsdam, objavljeno u: *Cultural Geographies*, 19(3), 385-400.

⁵ Nacionalna grupa predmeta se, prema *Privremenom sporazumu*, sastoji od predmeta: Jezik i književnost, Vjeronauka, Geografija i Historija. U nju spada i predmet Priroda i društvo za učenike i učenice od prvog do petog razreda osnovne škole.

Koordinacioni odbor je izradio *Kriterije o školskim nazivima i simbolima* (*Kriteriji*, pogledati Aneks 1), a predložio je ministarstvima obrazovanja i konkretne smjernice na usvajanje. *Kriterijima* su definirane vrste školskih naziva i simbola koji su prikladni i prihvatljivi, kao i parametri za školske manifestacije. Cilj *Kriterija* je da školski nazivi, simboli i manifestacije budu inkluzivni i prihvatljivi svim učenicima i učenicama.

2.3. Nejednaka primjena *Kriterija*

Prvi izvještaji Koordinacionog odbora ukazivali su na porast broja škola koje su izmijenile sporne nazive i uklonile ili premjestile sporne simbole. Određeni pozitivni pomaci postignuti su i u pogledu manjeg prisustva učenika i učenica događajima kojima se obilježavaju ratna dešavanja. Do 2008. godine, Koordinacioni odbor je prijavio izmjenu preko 40 spornih školskih naziva u BiH, kao i uklanjanje brojnih neprimjerenih simbola iz školskih ustanova.⁶ U toku ovog perioda, većina administrativnih jedinica usvojila je podzakonske akte kojima se uređuju školski nazivi, simboli i manifestacije (pogledati Aneks 2 za više pojedinosti).

Uprkos vidljivim promjenama, napredak na području BiH bio je neravnomjeran. Neke od administrativnih jedinica otvoreno su odbile priznati *Kriterije*. Naprimjer, Skupština Zapadnohercegovačkog kantona usvojila je *Zaključak o neprihvatanju dokumenata „Kriteriji za školske nazive i simbole“*, dok su vlasti u Kantonu 10 odbile preduzeti bilo kakvu regulatornu mjeru. U Brčko Distriktu BiH, odgovarajuće mjere za uklanjanje kontroverznih naziva i simbola već su bile preduzete, tako da vlasti nisu smatrale da je potrebno usvajati bilo kakve dodatne podzakonske akte.

Bez pune političke podrške iz svih administrativnih jedinica, Koordinacioni odbor se još suočio i s, uglavnom, nepotpunom procjenom stanja u školama, naročito kada je riječ o neprikladnim simbolima i manifestacijama. Posjete školama su postale neredovne, pa je bilo teško procijeniti u kojoj se mjeri poštuju zadati kriteriji u cijeloj BiH.⁷

Ministarstva obrazovanja posljednji put su zajedno razmatrala pitanje školskih naziva, simbola i manifestacija 2009. godine, kada je Koordinacioni odbor predstavio izvještaj o provedbi *Privremenog sporazuma* za period od 2002. do 2008. godine na Konferenciji ministara obrazovanja u BiH. Koordinacioni odbor od tada više ne postoji, a procjene stanja domaćih institucija na ovu temu u BiH dosad nisu ostvarene.

2.4. Pravna analiza

Kada je riječ o obavezama BiH prema domaćim i međunarodnim propisima, sadašnja situacija je u suprotnosti sa članom 4. *Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH*⁸ (*Okvirni zakon*),⁹ kojim se propisuje da „[s]vako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi. Jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguranje jednakih uslova i prilika za sve, za početak i nastavak daljeg obrazovanja.”¹⁰

Također je u suprotnosti s nekoliko primjenjivih međunarodnih konvencija¹¹ koje se odnose na inkluzivno i nediskriminatorno obrazovanje. Izvještajima na ovu temu stalno se naglašava da su napravljeni zanemarljivo mali pomaci u podsticanju inkluzivnog okruženja u školama.

⁶ Izvještaj Koordinacionog odbora o implementaciji *Privremenog sporazuma* o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika, novembar 2008. godine

⁷ Osim periodičnih izvještaja Koordinacionog odbora, jedini sveobuhvatni izvještaj na ovu temu uradila je 2008. godine nevladina organizacija „Fondacija lokalne demokratije”. U izvještaju ove organizacije, *Analiza provedbe „Kriterija za školske nazive i obilježja” u osnovnim, područnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini*, brojni školski nazivi i manifestacije ocijenjeni su neprihvatljivim zbog različitog tumačenja *Kriterija*. Nalazi u ovom izvještaju znatno su se razlikovali od onih Koordinacionog odbora pa su pojedine obrazovne vlasti i Koordinacioni odbor javno osudile ili potpuno ignorirale i izvještaj i u njemu iznesene nalaze. Mada se ovim izvještajem skrenula pažnja medija i javnosti na probleme u vezi sa školskim nazivima i simbolima, nije se došlo ni do kakvih opipljivih rezultata.

⁸ „Službeni glasnik BiH”, br. 18/03.

Dostupno na: http://www.mcp.gov.ba/attachments/bs_Migrirani_dokumenti/Vazni_dokumenti/Vazno-Zakoni/osnovno_i_srednje,b.pdf

⁹ *Okvirnim zakonom* usklađeni su mnogi aspekti obrazovanja na području države, u što spada i uvođenje devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja i osnovne strukture upravljanja u školama. Ovim zakonom također je predviđena izrada i primjena zajedničke jezgre nastavnih planova i programa.

¹⁰ *Ibid*, član 4

¹¹ *Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije* (ICERD), *Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima* (ICESCR), *Konvencija o pravima djeteta* (UNCRC), *UNESCO-ova Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju*, *Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda* (ECHR).

- Vijeće Evrope izjavilo je 2017. godine da „(...) javnim životom i dalje dominira izraziti osjećaj segregacije među tri glavne nacionalne grupe („konstitutivni narodi“), koji diktira modalitete koegzistencije u javnim institucijama, urbanim područjima i školama (...)”.¹²
- Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI) navela je 2020. godine u svom izvještaju o obrazovanju da „(...) vlasti na svim nivoima nisu uspjele postići napredak u oblasti od tako presudnog značaja za izgradnju inkluzivnog društva i prevazilaženje duboko ukorijenjenih etničkih podjela u državi”. Ova izjava se odnosila na preporuku ECRI-ja iz 2010. godine, koja je podrazumijevala „(...) osiguranje inkluzivne, nediskriminatorne i poticajne sredine u svim školama, kao i uklanjanje svih simbola koji ukazuju na nacionalnu ili vjersku pristrasnost”.¹³

Bitno je naglasiti da su *Kriteriji* navedeni u poglavljima 2.2. i 2.3. samo polazište za odabir prihvatljivih školskih naziva, simbola i manifestacija, ali da je gore spomenuti domaći i međunarodni pravni okvir inkluzivniji i, kao takav, treba poslužiti kao odrednica vlastima u BiH pri odlučivanju o tome šta je prihvatljivo.

3. Školski nazivi

Historijat: Za vrijeme Jugoslavije (1945. – 1992. godine), školski nazivi uglavnom su služili jačanju svijesti o jugoslovenskom identitetu. Škole su često nazivane po partizanskim vojnim komandantima i komandantkinjama, palim partizanskim borcima i borkinjama, kao i drugim istaknutim historijskim ličnostima s jugoslovenskog podneblja (pisci i spisateljice, naučnici i naučnice i drugi akademski građani i građanke). Tokom rata u BiH (1992. – 1995. godine) i neposredno nakon njegovog završetka, obrazovne vlasti i političari i političarke mijenjali su nazive mnogobrojnih osnovnih i srednjih škola širom BiH. Mnogi nazivi su promijenjeni da bi se obilježili događaji iz rata (vojne ličnosti i bitke), te odala počast historijskim ličnostima koje su novi organi vlasti smatrali pogodnim u datoj administrativnoj jedinici. Do 2000. godine, obrazovne vlasti i političari i političarke promijenili su nazive stotina škola širom države. Iako su izuzeci postojali, ogromna većina ovih promjena napravljena je da bi se veličala većinska etnička grupa u određenim zajednicama.

Nakon usvajanja *Kriterija*, obrazovne vlasti širom države preduzele su određene korake kako bi riješile neke od spornih naziva:

- Naprimjer, u Republici Srpskoj (RS), naziv škole¹⁴ OŠ „Đorđije Kovačević Đoja” u Osmacima promijenjen je u OŠ „Aleksa Šantić», dok je naziv škole OŠ „Milan Jović» u Ugljeviku promijenjen u OŠ „Filip Višnjić». Kovačević i Jović su bili komandanti Vojske Republike Srpske (VRS) tokom rata u BiH od 1992. do 1995. godine, dok su Šantić i Višnjić bili poznati srpski pjesnici porijeklom iz BiH. Ove su izmjene bile u skladu s utvrđenim *Kriterijima*.
- U drugim administrativnim jedinicama postojali su primjeri koji su pratili *Kriterije* za izmjene školskih naziva koji asociraju na rat. U Bosanskom Petrovcu (Unsko-sanski kanton), vlasti su promijenile naziv škole OŠ „14. septembar” u OŠ „Ahmet Hromadžić”. Datum 14. septembar je dan kad je Armija Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH) ponovo preuzela Bosanski Petrovac od VRS-a 1995. godine, dok je Ahmet Hromadžić bio pisac iz BiH.

¹² Više informacija u: *Četvrto mišljenje o Bosni i Hercegovini* Savjetodavnog komiteta Vijeća Evrope za Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina (2017). Dostupno na: <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/Cetvrto%20mišljenje%20Savjetovanog%20odbora%20o%20BiH.pdf> (izvorni tekst na: <https://rm.coe.int/4th-op-bih-en/16808e2c53>)

¹³ Više informacija u: *ECRI Conclusions on the Implementation of the Recommendations in Respect of Bosnia and Herzegovina Subject to Interim Follow-Up (2020)*. Dostupno na: <https://rm.coe.int/ecri-conclusions-on-the-implementation-of-the-recommendations-in-respe/16809cde0e>

¹⁴ Kroz cijeli izvještaj, za osnovne škole se koriste skraćenice OŠ ili PŠ. Skraćenica OŠ (osnovna škola) odnosi se na centralnu školu, a PŠ na područnu školu. Skraćenica (M)SŠ se koristi za označavanje (mješovite) srednje škole.

- U Novom Travniku (Srednjobosanski kanton), vlasti su promijenile naziv škole SŠ „308. slavna brdska brigada” u MSŠ „Novi Travnik”¹⁵ jer je 308. slavna brdska brigada bila vojna jedinica ARBiH u Novom Travniku. Vlasti u Novom Travniku promijenile su i naziv škole OŠ „Jozo Gadžić Čupo» u OŠ „Fra Marijan Šunjić».¹⁶ Jozo Gadžić Čupo je bio član Hrvatskog vijeća obrane (HVO) i ubijen je 1993. godine, dok je Marijan Šunjić bio prosvjetitelj i pisac iz BiH.
- U Kantonu 10, uprkos neusvajanju podzakonskih akata prema *Kriterijima*, vlasti su se 2007. godine usaglasile oko promjene naziva osnovne škole u Drvaru iz OŠ „Dr. Ivan Merz”, što je bilo ime katoličkog učenjaka proglašenog blaženim, u OŠ „Drvar” zbog pritiska mnogobrojne zajednice povratnika i povratnica srpske nacionalnosti. Slično tome, u Srebrenici (RS) vlasti su se 2012. godine dogovorile da promijene naziv centralne osnovne škole iz OŠ „Petar Petrović Njegoš» u „Prva osnovna škola Srebrenica” zbog velikog otpora zajednice povratnika i povratnica bošnjačke nacionalnosti. Petar Petrović Njegoš je bio crnogorski vladar i pisac, a pripadnici i pripadnice bošnjačke zajednice smatrali su neka od njegovih djela nedoličnim. U oba slučaja iskazana je velika spremnost obrazovnih vlasti da pronađu zajednički jezik i odaberu neutralne nazive prihvatljive svima u toj zajednici.

Uprkos određenom napretku postignutom u rješavanju pitanja školskih naziva kojima se produbljuju podjele, obrazovne vlasti u određenim dijelovima BiH nevoljno pristupaju vršenju promjena.

- Neke škole i dalje nose nazive određenih bitaka iz rata (naprimjer, OŠ „Lipanjске zore” u Višićima, Čapljina, Hercegovačko-neretvanski kanton) ili datuma vojnih pobjeda (naprimjer, OŠ „13. rujan” u Jajcu, Srednjobosanski kanton), a i dalje postoje i drugi nazivi koji podsjećaju na rat u BiH, pale vojnike i vojnkinje.
- Osim toga, nazivi nekoliko škola po spornim historijskim ličnostima još uvijek nisu promijenjeni. Ovdje je riječ o simpatizerima nacizma ili ličnostima poznatim po političkim ili vojnim sponama s fašističkim režimom u toku Drugog svjetskog rata. Naprimjer, u Goraždu (Bosansko-podrinjski kanton Goražde), škola OŠ „Husein ef. Đozo” dobila je naziv po SS oficiru visokog čina i imamu iz 13. oružane SS Handžar divizije iz Drugog svjetskog rata.
- S obzirom na tijesnu vezu između vjere i etničke pripadnosti u BiH, većina škola nazvanih po vjerskim vjerodostojnicima tako predstavlja samo jednu etničku grupu – onu većinsku. U RS-u, 22 škole¹⁷ nose ime Svetog Save, srpskog pravoslavnog sveca i zaštitnika obrazovanja. U dijelovima Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) gdje su Hrvati većina, nekoliko škola također nosi nazive prema vjerskim ličnostima, kao što je, naprimjer, kardinal Stepinac, osporavani zagrebački nadbiskup iz perioda Drugog svjetskog rata.¹⁸

Primjeri nazadovanja iz skorijeg perioda

Posljednjih godina primjetan je određeni stepen nazadovanja kada su u pitanju školski nazivi u nekim dijelovima BiH.

- Skupština Unsko-sanskog kantona usvojila je 2018. godine odluku o vraćanju naziva četiri osnovne i srednje škole po imenima pripadnika Teritorijalne odbrane ARBiH poginulih između 1992. i 1995. godine. Odluka o promjeni naziva i povratku na prethodne nazive koji imaju veze s ratom i koji su bili dati školama neposredno nakon rata u suprotnosti je s kantonalnim podzakonskim aktima.
- U Kantonu Sarajevo, vlasti su 2016. godine izglasale promjenu naziva škole OŠ „Dobroševići” u OŠ „Mustafa Busuladžić” prema izrazito kontroverznoj ličnosti iz Drugog svjetskog rata. Kantonalna skupština poništila je 2018. godine ovu odluku, međutim, škola i dalje nosi isti naziv.

¹⁵ MSŠ „Novi Travnik” radi prema nastavnom planu i programu Srednjobosanskog kantona na bosanskom jeziku.

¹⁶ OŠ „Fra Marijan Šunjić» radi prema nastavnom planu i programu Srednjobosanskog kantona na hrvatskom jeziku.

¹⁷ Ukjučujući pripadajuće područne škole.

¹⁸ Kardinal Stepinac je i dalje kontroverzna historijska ličnost zbog svoje povezanosti s Nezavisnom Državom Hrvatskom, koju su vodile ustaše tokom Drugog svjetskog rata. Jedna škola u Neumu (Hercegovačko-neretvanski kanton) nosi Stepinčevo ime.

4. Školski simboli

Historijat: Kao i kod spornih školskih naziva, sveprisutni etnički i vjerski simboli u školama bili su česta pojava u mnogim dijelovima BiH u poslijeratnom periodu. Provokativni spomenici koji asociraju na rat postavljeni su u prostorijama škola (ili na nekoliko metara od školske zgrade), a vjerski simboli su postali česta pojava u školama, naročito križevi i ikone u učionicama i hodnicima. Ovim simbolima, uz osporavane zastave, portrete i kipove, išlo se na daljnje razgraničavanje škola u korist pripadnika i pripadnica većinske etničke grupe. *Kriteriji* izričito navode simbole, zastave, oznake i druga obilježja koji su okarakterizirani kao prikladni. Naprimjer, vjerska obilježja dopuštena su samo u učionicama namijenjenim predmetu Vjeronauke, a jedino službene zastave i grbovi BiH i tog entiteta, odnosno kantona mogu biti javno izloženi.¹⁹ *Kriterijima* je zabranjeno postavljanje spomenika ili ploča koje sadrže tumačenja ili kvalificiranje rata, obilježja stranih zemalja, političkih stranaka, pokreta, kao i njihovih lidera i liderki.²⁰

Izlaganje mnogih spornih simbola koji se tiču vjere, politike i rata nikada nije riješeno i oni se još uvijek mogu naći svuda u BiH.

Vjerski simboli

- Katolički križevi u školama uobičajena su pojava u nekim dijelovima BiH, a naročito u mjestima u Hercegovačko-neretvanskom kantonu, Kantonu 10 i Zapadnohercegovačkom kantonu. Katolički križevi obično se nalaze u učionicama, salama, hodnicima, kao i kancelarijama škole. Postoje i primjeri gdje se katolički križevi nalaze u školskim dvorištima ili na spomenicima u krugu školskog dvorišta. Naprimjer, u Maglaju (Zeničko-dobojski kanton), veliki križ se nalazi ispred PŠ u Bradućima (Maglaj). Ta škola je na jednoj od 28 lokacija u BiH na kojima su smještene „dvije škole pod jednim krovom”.²¹
- Sporna statua Djevice Marije u Stocu (Hercegovačko-neretvanski kanton) i dalje se nalazi u školskom dvorištu OŠ „Hodovo”. Škola je eklatantan primjer „dvije škole pod jednim krovom” pa je postojanje ove statue ranije navelo Bošnjake da bojkotiraju nastavu. S druge strane, raspeće koje se nalazilo u multietničkoj srednjoj školi u Stocu uklonjeno je iz školskog hola i premješteno u kabinet za predmet Katoličkog vjeronauka.
- Pravoslavne ikone česta su pojava u RS-u i više puta su izazvale oštre reakcije pripadnika i pripadnica nesrpskog stanovništva. Lik Rastka Nemanjića (kasnije Sveti Sava) i dalje predstavlja posebno osjetljivu temu. Ova historijska ličnost ima dvojak u ulogu u srpskoj tradiciji – kao glavni prosvjetitelj i kao osnivač autokefalne Srpske pravoslavne crkve (čiji je bio prvi arhiepiskop). U školama se, međutim, često ne pravi razlika između ova dva djelovanja Svetog Save. U izvještaju iz 2006. godine, Koordinacioni odbor je, povodom ikona Svetog Save, naglasio: „Po Kriterijima, vjerski simboli mogu se koristiti samo u kabinetima vjeronauke. Slike Svetog Save (Save – Rastka Nemanjića) nisu sporne i mogu stajati na zidovima škole, pored fotografija ostalih književnika i drugih znamenitih ljudi”.²² Uprkos jasnim instrukcijama, ikone Svetog Save i dalje su rasprostranjene, dok se slike Rastka Nemanjića ne mogu vidjeti uz slike drugih pisaca i spisateljica i prosvjetitelja i prosvjetiteljica. Uprkos polemici o Svetom Savi, određeni pomaci oko vjerskih simbola u RS-u ipak su napravljeni. U Rudom, naprimjer, svi vjerski simboli u OŠ „Rudo” premješteni su u kabinet za predmet Vjeronauke, u pokušaju da se napravi iskorak ka stvaranju inkluzivnog školskog okruženja za sve učenike i učenice.

¹⁹ U manjim školama koje nemaju odvojene učionice za predmet Vjeronauka, *Kriteriji* predviđaju da se vjerski simboli drže u učionici samo u toku časa iz predmeta Vjeronauke.

²⁰ *Kriteriji* predviđaju da se dati simboli mogu upotrebljavati samo u svrhu konkretnih predavanja iz određenog nastavnog plana i programa, a ne da budu stalno izloženi na bilo kom mjestu u bilo kojoj školi.

²¹ Više informacija u: izvještaj Misije OSCE-a u BiH „Dvije škole pod jednim krovom” - najvidljiviji primjer diskriminacije u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini (2018). Dostupno na: <https://www.osce.org/bs/mission-to-bosnia-and-herzegovina/404993>

²² Izvještaj Koordinacionog odbora o implementaciji Kriterija za školske nazive i simbole, april 2006. godine

- U mjestima gdje Bošnjaci čine većinu, ovaj fenomen se ispoljava kroz fotografije i makete džamija, koje posredno mogu ukazivati na vjeru. Naprimjer, u OŠ „Mehmedalija Mak Dizdar” u Goraždu (Bosansko-podrinjski kanton Goražde), maketa džamije se nalazi u holu škole.

Politički simboli

- Nekonstitutivne zastave i grbovi još uvijek se mogu vidjeti u nekim školama. Naprimjer, u Hercegovačko-neretvanskom kantonu i Kantonu 10, u područjima gdje Hrvati čine većinu, ispred nekoliko škola i dalje je izložen grb Herceg-Bosne.²³
- Raniji grb RS-a i dalje se može vidjeti u pojedinim školama u RS-u.²⁴
- I grb Republike BiH²⁵ još uvijek stoji u nekim školama gdje Bošnjaci čine većinu, posebno u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde.

Ratni simboli

- U OŠ „Ćoralići» u Cazinu (Unsko-sanski kanton), helikopter Mi-8 bivše ARBiH stoji kao spomenik u školskom dvorištu. U PŠ „Brljevo” u Gacku (RS) drže spomenik posvećen Radojici Perišiću, četničkom komandantu iz Drugog svjetskog rata. Međutim, fotografija Slobodana Praljka, osuđenog ratnog zločinca, uklonjena je s ulaza u OŠ „Lipanske zore” u Čapljini (Hercegovačko-neretvanski kanton).

Noviji primjeri

Posljednjih godina u nekim dijelovima BiH došlo je do nazadovanja po pitanju školskih simbola.

- Šest osnovnih škola u Visokom (Zeničko-dobojski kanton) postavilo je u svojim prostorijama početkom 2021. godine spomen-ploče posvećene palim borcima i borkinjama ARBiH koji su pohađali te škole. Iako ove ploče, stručno govoreći, nisu u suprotnosti s *Kriterijima* ili kantonalnim podzakonskim aktima iz ove oblasti, one i dalje ukazuju na tendenciju da se školske prostorije koriste za promoviranje ratnih narativa.
- Svečanom otkrivanju spomenika posvećenom djeci žrtvama rata u periodu od 1992. do 1995. godine u OŠ „Sveti Sava” u Istočnom Sarajevu (RS) prisustvovali su 2018. godine predstavnici i predstavnice političkih, vjerskih i obrazovnih vlasti, pa je ono, kao takvo, predstavljalo jasnu namjeru da se škole iskoriste u spomen žrtava rata.²⁶ Ovaj spomenik je podignut u školskom dvorištu i namjena mu je slična spomen-obilježju ubijenoj djeci opkoljenog Sarajeva od 1992. do 1995. godine, koji se, za razliku od gore spomenutog, nalazi u javnom parku u Sarajevu.

²³ Više informacija u: odluke Ustavnog suda FBiH br. U-11/97, U-12/97 i U-7/98

²⁴ Više informacija u: Odluka Ustavnog suda BiH br. U-4/04

²⁵ Grb Republike BiH usvojen je 4. maja 1992. godine. Sadašnji grb BiH usvojen je početkom 1998. godine.

²⁶ Više informacija na: <https://www.palelive.com/otkriven-spomenik-stradaloj-djeci-srpskog-sarajeva/>

5. Školske manifestacije

Historijat: U *Kriterijima* je navedeno da obilježavanje „dana škole” ne bi trebalo biti u vezi s datumima kojima se slavi neki događaj iz posljednjeg rata, kao i da škole ne bi trebale organizirati niti dovesti učenike i učenice na skupove povodom obilježavanja ratnih i političkih dešavanja. Ovakvi i njima slični zahtjevi, navedeni u različitim podzakonskim aktima, samo se djelimično provode. Također su primijećene i negativne tendencije tokom posljednjih godina, kao i primjeri nazadovanja kada je riječ o školskim manifestacijama, proslavama, te drugim dešavanjima u školi.

Organizacija školskih manifestacija s **vjerskim** konotacijama i dalje je uzrok neslaganja u multietničkim područjima širom BiH. Ove manifestacije skoro uvijek organiziraju pripadnici i pripadnice većinske etničke grupe za sebe. Obilježavanje vjerskih praznika, kao što su Bajram, Božić i Vaskrs/Uskrs, organizira se u nekim školama uz priredbe i proslave u kojima učestvuju učenici i učenice. Ovakve manifestacije nisu ograničene na časove predmeta Vjeronauke, već se obično dešavaju u cijeloj školi. Iako praznici mogu biti prilika da se promovira etnička i vjerska raznolikost BiH u inkluzivnom i obrazovnom okruženju, ovi programi često nisu primjereni za one učenike i učenice koji te praznike ne slave.

- Dan Svetog Save u RS-u, koji se slavi 27. januara, jedan je od najosporavanijih datuma. Iako je Ministarstvo prosvjete i kulture RS-a 2008. godine izdalo instrukciju koja predviđa da manifestacije moraju biti obrazovnoga karaktera, kao i da moraju biti organizirane vodeći računa o kulturološkoj različitosti svih učenika i učenica i poštujući tu različitost, nisu se u svim školama podjednako pridržavali ove instrukcije. Na Dan Svetog Save često se izvode i vjerski obredi, koje vrše vjerski velikodostojnici, a manifestacije imaju i političku dimenziju jer budu prisutne političke ličnosti. Više škola se ranije dogovorilo da vjerske proslave održavaju van kruga škole, ali neke su se ipak vratile staroj praksi održavanja proslava u školama u vrijeme nastave, kojima se djeca i osoblje razdvajaju. Kao pokušaj da se zadovolje potrebe onih učenika i učenica koji ne slave Dan Svetog Save, škole im daju mogućnost da 27. januara ostanu kod kuće. Ipak, ovim procesom nastavlja se dijeljenje po etničkoj osnovi i tihi je pokazatelj etničke grupe koja dominira u toj zajednici.

U posljednjih nekoliko godina postale su mnogobrojnije i manifestacije kojima se širom BiH obilježavaju **ratna dešavanja**. Ovo se podudarilo sa stavljanjem većeg naglaska na rat u BiH (1992. – 1995. godine) u nastavnim programima za predmet Historije koji se koriste u različitim administrativnim jedinicama.²⁷ Sjećanja na rat u BiH često se obilježavaju odlaskom na mjesta ratnih dešavanja, kao i organiziranjem predavanja predstavnika i predstavnica udruženja ratnih veterana i veteranki ili udruženja žrtava rata.

- Naprimjer, u Prozoru-Rami (Hercegovačko-neretvanski kanton), svi učenici i učenice i nastavno osoblje škola u općini, koje rade prema nastavnom planu i programu na hrvatskom jeziku, posjećuju spomenik hrvatskim žrtvama u Uzdolu i slušaju predavanje bivšeg vojnog komandanta o historiji.

Ratna dešavanja se obilježavaju i proslavama u školama – ili onim koje škole organiziraju – u čast pojedinih vojnih jedinica, datuma vojnih pobjeda, kao i u spomen žrtvama rata (samo jedne od zaraćenih strana).

- Naprimjer, učenici i učenice OŠ „Velešićki heroji” u Sarajevu (Kanton Sarajevo) posjećuju, s nekim drugim sarajevskim školama, spomen-obilježje 1. slavne – 111. viteške brigade ARBiH da bi proslavili dan formiranja ove jedinice i slušali predavanje bivših komandanata²⁸ o dešavanjima u Sarajevu i BiH tokom rata.

²⁷ Vijeće Evrope formalno je 2000. godine dalo prijedlog za stavljanje moratorija na podučavanje o ratu u BiH (1992–1995. godine), navodeći da je potrebno da prođe više vremena kako bi se izgradio primjeren pristup o ovom sukobu u nastavi. Neke administrativne jedinice su poštovalе ovaj prijedlog, dok su druge nastavile s podučavanjem o ratu. Tokom prethodne decenije u BiH došlo je do značajnog porasta broja časova koji su se bavili ovim ratom. Ovakvo stavljanje naglaska na raspad Jugoslavije i ratove koji su vođeni devedesetih godina prošlog stoljeća preneseno je i na novije udžbenike historije u kojima se izučava 20. stoljeće.

²⁸ Više informacija na: <https://novosarajevo.ba/historijski-casovi-za-ucenike-osnovnih-skola-u-memorijalnom-centru-novo-sarajevo/>

Ratne komemoracije često služe jačanju etno-nacionalne svijesti kroz narative o žrtvovanju kroz historiju ili kroz veličanje pobjeda ostvarenih na bojnopolju i podnesenih žrtava. Poruke pomirenja najčešće izostaju prilikom obilježavanja ratnih dešavanja na koje se učenici i učenice vode.

Osim toga, učenici i učenice su sve podložniji **političkom** utjecaju u školama. *Okvirnim zakonom* izričito su zabranjene aktivnosti političkih stranaka u školama, ali učenici i učenice nisu u potpunosti zaštićeni od političkog pritiska. Predstavnici i predstavnice vlasti su u više navrata pozivali škole i učenike i učenice da prisustvuju politički osjetljivim dešavanjima i okupljanjima. Nadalje, školske prostorije se često koriste za potrebe predizborne kampanje, dok se poster i bilbordi koji promoviraju političke stranke i kandidate i kandidatkinje često mogu vidjeti u neposrednoj blizini škola.²⁹

Održavanje manifestacija se nastavlja gotovo bez uzimanja u obzir inkluzivnosti, naročito u kontekstu nedavnog obilježavanja 25. godišnjice od završetka rata. Prisustvovanjem brojnim časovima historije i izlaganjima s naglaskom na dešavanja iz rata, učenici i učenice postaju predmet političke indoktrinacije.

6. Zaključci

Političari i političarke nastavljaju koristiti obrazovne ustanove kao sredstvo za obilježavanje teritorije, isticanje političke moći i oblikovanje historijskih i kulturnih narativa u zajednicama. Škole u BiH predstavljaju eklatantan primjer iskorištavanja javnog prostora u političke svrhe. Kao što nastavni programi i udžbenici direktno utječu na to šta učenici i učenice uče u školama, tako i školski nazivi, simboli i manifestacije utječu na oblikovanje svijesti mladih ljudi. Kod učenika i učenica većinske etničke grupe na datom prostoru, školski nazivi, simboli i manifestacije često služe jačanju njihovog smisla pripadnosti i identiteta. S druge strane, učenicima i učenicama koji ne pripadaju dominantnoj etničkoj grupi, istim tim elementima van nastavnog programa i udžbenika također se naglašava ono što oni često uče u učionici, to jeste, da njihova viđenja i uvjerenja nisu jednako vrednovana.

Privremeni sporazum i *Kriteriji* su stvoreni da zaštite učenike i učenice, kao i zajednice u cjelini, od zloupotrebe školskih naziva, simbola i manifestacija u korist politike ili ideologije. Po samom provođenju *Privremenog sporazuma* i usvajanju podzakonskih akata, određene administrativne jedinice su preduzele korake ka rješavanju problema spornih naziva škola, simbola i manifestacija. Iako se napredak učinjen na ovom polju uglavnom održao, uočene su i zabrinjavajuće tendencije u intenziviranju politizacije škola, većem broju spomen-obilježja i obilježavanja u krugu škole, kao i kontinuirano nepoštovanje principa inkluzivnosti širom BiH.

Obrazovne vlasti bi, u saradnji s političarima i političarkama i donosiocima i donositeljicama odluka, trebale revidirati svoje podzakonske akte kojima su uređeni školski nazivi, simboli i manifestacije s jednakom posvećenošću inkluzivnom obrazovanju. Na osnovu dokaza o nazadovanju u ovoj oblasti, javlja se rastuća potreba za očuvanjem dosad postignutog napretka, za prevencijom daljnje regresije, kao i za promoviranjem sredine u školi koja je prikladna, prijatna i otvorena svim učenicima i učenicama.

²⁹ Odgovarajući na primjedbe, Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH pozvala je političke stranke pred Opće izbore 2018. godine da pokažu brigu za učenike i učenice i potpuno ih isključe iz bilo kakvih dešavanja koja imaju veze s političkim aktivizmom. Više informacija na: <https://ombudsmen.gov.ba/Novost.aspx?newsid=1059&lang=BS>

Preporuke

- 1** Vlasti u svim administrativnim jedinicama s nadležnostima u oblasti obrazovanja trebaju osigurati da su inkluzivna školska okruženja – uključujući školske nazive, simbole i manifestacije – izričito uređena zakonima i podzakonskim aktima. Zakoni i podzakonski akti koji se odnose na školske nazive, simbole i manifestacije trebali bi biti bazirani na principu da škole moraju biti inkluzivne, depolitizirane i prikladne za sve konstitutivne narode, nacionalne manjine i ostale.
- 2** Vlasti u svim administrativnim jedinicama s nadležnostima u oblasti obrazovanja trebaju osigurati da na snazi budu provodive mjere za suzbijanje nepoštovanja zakona i podzakonskih akata koji se odnose na školske nazive, simbole i manifestacije. Vlasti bi trebale osigurati uspostavljanje i funkcionalnost mehanizama nadgledanja kojima bi pridržavanje gore spomenutih propisa bilo zaštićeno.
- 3** Uprava škole, nastavno osoblje, učenici i učenice, roditelji i drugi članovi i članice lokalne zajednice bi trebali aktivno učestvovati u predlaganju mjera i ocjenjivanju svojih škola u pogledu inkluzivnosti školskih okruženja, s ciljem da se one poboljšaju. To bi trebalo biti dio školskog razvojnog planiranja, kao i oblikovanja koncepta rada, kulture i prakse u školi. Brojčano manje zastupljeni konstitutivni narodi, nacionalne manjine i ostali bi trebali biti dio ovog dijaloga. Uprava škole trebala bi se baviti na lokalnom nivou rješavanjem svih nedoumica i problema članova i članica svoje zajednice na otvoren i konstruktivan način.
- 4** Svi školski nazivi bi trebali biti usklađeni sa zakonima i podzakonskim aktima koji se na njih odnose. Za one školske nazive koji nisu u skladu s datim zakonima i podzakonskim aktima postoje mnogobrojne alternative, poput naziva mjesta ili zajednice gdje se škola nalazi, numerički nazivi i slično.
- 5** Svi simboli u školama i u krugu škole bi trebali biti usklađeni sa zakonima i podzakonskim aktima koji se na njih odnose. Sporni školski simboli bi trebali biti uklonjeni s mjesta na kojima nije dozvoljeno da se nalaze. Svi vjerski simboli u učionicama, salama, hodnicima, kancelarijama uprave škole i drugim lokacijama trebali bi biti uklonjeni ili premješteni u učionicu namijenjenu izučavanju predmeta Vjeronauke. Ako se ta učionica koristi i za izučavanje drugih predmeta, vjerski simboli bi onda trebali biti izloženi samo tokom nastave iz predmeta Vjeronauke.
- 6** Sve školske manifestacije, proslave i obilježavanja određenih dešavanja trebali bi biti u skladu sa zakonima i podzakonskim aktima koji se na njih odnose. Svi naponi trebaju biti usmjereni ka organizaciji školskih manifestacija u inkluzivnom, gostoljubivom i otvorenom duhu prema svim etničkim i vjerskim zajednicama. Škole ne trebaju organizirati prisustvovanje učenika i učenica na skupovima kojima se obilježavaju ratna ili politička dešavanja. Učešće u školskim izletima u potpunosti treba biti na dobrovoljnoj osnovi za sve učenike i učenice. Prije svih školskih izleta, učenici i učenice i roditelji trebaju biti informirani o rasporedu i programu s jasnim ciljem posjete, imenom i prezimenom govornika i govornica, te ostalim dešavanjima u okviru izleta.
- 7** Zvanični „dan škole” ne bi se trebao poklapati s vjerskim praznicima, danom pobjede ili poraza neke vojske, kao ni s ostalim datumima koji se tiču isključivo učenika i učenica samo jedne etničke grupe. Sve proslave „dana škole” bi trebale biti depolitizirane i svjetovne prirode.

Aneks 1: Kriteriji za školske nazive i simbole

ODBOR ZA KOORDINACIJU PROVEDBE PRIVREMENOG SPORAZUMA O ZADOVOLJAVANJU POSEBNIH POTREBA I PRAVA DJECE POV RATNIKA
ODBOR ZA KOORDINIRANJE PROVEDBE PRIVREMENOG SPORAZUMA O ZADOVOLJAVANJU POSEBNIH POTREBA I PRAVA DJECE POV RATNIKA
ОДБОР ЗА КООРДИНАЦИЈУ ПРОВОЂЕЊА ПРИВРЕМЕНОГ СПОРАЗУМА О ЗАДОВОЉАВАЊУ ПОСЕБНИХ ПОТРЕБА И ПРАВА ДЈЕЦЕ ПОВРАТНИКА
COORDINATION BOARD FOR THE IMPLEMENTATION OF THE MARCH 5TH 2002 INTERIM AGREEMENT ON RETURNEE CHILDREN

U skladu s članom 8. (tačka 13. c) *Plana provedbe Privremenog sporazuma o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika* potpisanog 5. marta 2002. godine, Obećanjem 1 Plana reforme obrazovanja usvojenog 21. novembra 2002. godine, i Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, (Službeni glasnik BiH, br. 18/2003),

Odbor za koordinaciju provedbe *Privremenog sporazuma o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika* predlaže ministru prosvjete i kulture Republike Srpske i kantonalnim ministrima obrazovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine na usvajanje

KRITERIJE ZA ŠKOLSKE NAZIVE I SIMBOLE

I KRITERIJI ZA ŠKOLSKE NAZIVE

1. Naziv škole je prihvatljiv:

- a) Ukoliko je nazvana po poznatom naučniku, piscu ili nekom drugom umjetniku i publicisti iz nastavnih planova i programa po kojima se uči u školama u Bosni i Hercegovini, a posebno iz zajedničkog jezgra nastavnih planova i programa;
- b) Ukoliko je nazvana po poznatom prosvjetitelju ;
- c) Ukoliko je nazvana po poznatoj ličnosti iz književnosti (književnog djela) koja predstavlja pozitivan primjer;
- d) Ukoliko je nazvana po nekom poznatom humanisti;
- e) Ukoliko je nazvana u znak zahvalnosti za donatorstvo i u skladu je s ostalim tačkama ovih Kriterija;
- f) Ukoliko nosi naziv istaknutog kulturnog i sportskog radnika iz Bosne i Hercegovine;
- g) Ukoliko je nazvana po profesiji za koju obrazuje učenike;
- h) Ukoliko je nazvana po nekom prikladnom geografskom ili topografskom nazivu, uključujući i nazive naselja i regija;
- i) Ukoliko je škola dobila numerički naziv;
- j) Ukoliko naziv u sebi ne sadrži isključivo uže vjersko obilježje i vezan je za za ličnost koja ni na koji način nije načinila štetu pripadnicima drugih naroda i vjerskih zajednica;
- k) Ukoliko naziv ne predstavlja datum, događaj, vojnu jedinicu ili vojnu ličnost iz posljednjeg rata i ličnosti iz prethodnih ratova koje su nanijele štetu drugim narodima;
- l) Ukoliko naziv ne sadrži isključivo političku konotaciju.

II KRITERIJI ZA ŠKOLSKE SIMBOLE

1. Prihvatljivi školski simboli:

- a) Zastava i grb Bosne i Hercegovine, zastava i grb entiteta, odnosno kantona;
- b) Grb škole koji je u skladu s ovim Kriterijima;
- c) Ratne spomen-ploče koje sadrže imena poginulih, godinu rođenja i godinu stradanja, a ne sadrže interpretacije ili kvalifikacije rata, kao i spomenici na kojima nema uvredljivih i neprihvatljivih pisanih poruka;
- d) Vjerski simboli koji mogu biti locirani samo u kabinetu/učionici vjeronauke. U školama u kojima ne postoje kabineti vjeronauke vjerski simboli se mogu koristiti u učionicama samo tokom izvođenja nastave vjeronauke;
- e) Simboli drugih država, ostali simboli, fotografije ili predmeti koji se odnose na političke stranke, pokrete, lidere ili na bilo koji rat mogu se koristiti u učionicama/kabinetima samo tokom izvođenja programskih sadržaja u nastavi, a ne mogu biti izloženi u školskim prostorijama i dvorištu.
- f) Svi znakovi, simboli i druga obilježja u školama će se upotrebljavati u skladu sa zakonima koji regulišu način i upotrebu znakova i simbola na svim nivoima vlasti i u javnim ustanovama.

2. Školske manifestacije:

- a) Obilježavanje dana škole treba biti usklađeno sa usvojenim Kriterijima (npr. ne može se obilježavati datum i proslava nekog događaja iz posljednjeg rata i sl.).
- b) Škole ne mogu organizirati niti organizovano voditi učenike na skupove povodom obilježavanja ratnih i političkih zbivanja.

III ROKOVI ZA PROVEDBU

1. Provedba ovih Kriterija treba da se izvrši tokom školske 2004\05. godine.
2. Ministar prosvjete i kulture Republike Srpske i kantonalni ministri obrazovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine će dostaviti Kriterije osnivačima i direktorima svih javnih osnovnih i srednjih škola. Rok za dostavljanje pomenutih dokumenata je **kraj školske 2003\04. godine.**
3. Tokom svojih redovnih sastanaka i konsultacija s roditeljima povratnicima, entitetski i kantonalni koordinatori za provedbu Privremenog sporazuma o djeci povratnicima će informirati roditelje i nastavnike o Kriterijima.
4. Osnivačima škola i obrazovnim vlastima se preporučuje da osiguraju neophodna sredstva kojima će se pokriti troškovi za provedbu ovih Kriterija.
5. Tumačenje Kriterija u slučaju spornih naziva škola i školskih simbola će dati nadležna ministarstva.
6. OSCE će zadržati ulogu praćenja i koordiniranja aktivnosti u vezi s provedbom Kriterija.

Aneks 2: Pregled podzakonskih akata za reguliranje školskih naziva, simbola i manifestacija

Republika Srpska	<i>Pravilnik o kriterijima za školske nazive, simbole i organizaciji školskih manifestacija</i> („Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 85/04)
Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine	Nema odgovarajućeg akta o kriterijima za školske nazive i simbole. ³⁰
Unsko-sanski kanton	<i>Pravilnik o kriterijima o školskim nazivima i simbolima i organizaciji školskih manifestacija</i> („Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona”, br. 7/05)
Posavski kanton	<i>Naputak o kriterijima o školskim nazivima, simbolima i organizaciji školskih manifestacija</i> (16. 2. 2005. godine)
Tuzlanski kanton	<i>Uputstvo za implementaciju Kriterija za školske nazive i simbole</i> (5. 7. 2004. godine)
Zeničko-dobojski kanton	<i>Pravilnik o kriterijima o školskim nazivima i simbolima i organizaciji školskih manifestacija</i> („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona”, br. 14/04)
Bosansko-podrinjski kanton Goražde	<i>Pravilnik o kriterijima o školskim nazivima i simbolima i organizaciji školskih manifestacija</i> („Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona Goražde”, br. 13/05)
Srednjobosanski kanton	<i>Pravilnik o kriterijima o školskim nazivima i simbolima i organiziranju školskih manifestacija</i> (17. 5. 2006. godine) ³¹
Hercegovačko-neretvanski kanton	<i>Uputstvo za provedbu Kriterija za školske nazive i simbole</i> (7. 9. 2004. godine)
Zapadnohercegovački kanton	Kantonalna skupština usvojila je <i>Zaključak o neprihvatanju dokumenata “Kriteriji za školske nazive i simbole”</i> („Narodne novine Županije zapadnohercegovačke”, br. 16/08)
Kanton Sarajevo	<i>Kriteriji za školske nazive i simbole i uputstvo za implementaciju</i> (11. 7. 2004. godine)
Kanton 10	Nema odgovarajućeg akta o kriterijima za školske nazive i simbole.

³⁰ Vlasti u Brčko Distriktu BiH nisu smatrale da je neophodno usvojiti podzakonske akte koji bi regulirali ovu materiju s obzirom na to da su ranije preduzete prikladne mjere za uklanjanje kontroverznih naziva i obilježja.

³¹ Pravilnik nije objavljen u „Službenim novinama Srednjobosanskoga kantona”, ali ga je resorni ministar obrazovanja dostavio svim školama u Srednjobosanskom kantonu.